

Intressant, värdefullt, omistligt: Djursholms Villastad 1896.

"Vad skall ni bygga här, min vän? Skall här bli nya Villastaden?" Så frågar den gamle mannen när han går förbi gamla hus som rivs. Nej, inga nya hus, i stället breda ljusa gator för att få ljus och luft, "är inte det tillräckligt?" Strindberg skrev sin dikt "Esplanadsystem" 1883 när Stockholms gator breddades och mycket av det medeltida strök med. Den franske stadsplaneraren Haussmann satte exempel med sina breda boulevarder i Paris - de kom till också för att militären enklare och snabbare skulle kunna kväsa folkliga uppror. Repliken i Strindbergs dikt visar att tankarna var i svang redan då på att, för dem som hade råd, byta ut instängda stadskvarter mot grönområden med friska fläktar. Så var det också på kontinenten och i England.

Ebenezer Howard och Stanley Uniwin drog upp riktlinjerna för den nya typen av gröna brittiska villaförstäder som kom till just före förra sekelskiftet, den första Letchworth, sedan Welwyn Garden City nära det medeltida St. Albans någon timme norr om London, med behagligt mänskliga mått. Men redan tio år tidigare hade man idéer om en ny villastad på bekvämt avstånd från centrala Stockholm. Bankdirektören Henrik Palme och konsuln Oscar Ekman var drivande krafter när Djursholm planerades, och man började bygga villor där fyra år senare, 1893. Sedan gick det raskt, 1896 upprättade ingenjören vid Kungliga Lantmäteristyrelsen H. M. Kruuse en "Karta över Djursholms villastad i Danderyds socken och skeppslag av Stockholms län", med en mängd villor inprickade.

Längst ner på kartan står "Eftertryck förbjudes". Icke förty finns den med i vackert faksimil i en ny bok om villorna som fanns i Djursholm det året, och om hur det ser ut i dag. "Djursholms Villastad 1896, Husen och människorna i ord och bild" (Samfundet Djursholms Forntid och Framtid, XXXVI, årgång 2017) är en mycket vacker bok i generöst format fast lite för stor för att man ska kunna ha den i fickan om man vill vandra runt i dessa burgna kvarter. Carl Ove Hofman-Bang som författat texten (hans bror Niels har formgett den) är djursholmare i tredje generationen. I ett efterord listar han de många källor han uppsökt: för husen lantmäteri, riksarkiv, stadsarkiv, stadsbyggnadskontor och gamla kartor, och han har sprungit sig trött i trapporna i Djursholms gamla vattentorn där samfundets arkiv förvaras.

Och för personuppgifterna som är många och detaljerade Svenskt Biografiskt Lexikon, Svenskt porträttgalleri, Svenska Män och Kvinnor, Sveriges Dödbok, och så vidare. Sakkunskapen är imponerande och vederhäftigheten betryggande. På vänstersidorna beskrivs drygt nittio villor som de såg ut 1896, inordnade efter dagens gatuadresser, från Tomtebo på Agnevägen 3 till Dana på Ysättersvägen 9. Man får reda på kvadratmetermått både för husen och för tomterna som i flera fall numera är uppstyckade. Författaren har gått diskret fram, för de allra flesta villorna anges när nuvarande ägare tog över men deras namn nämns i få fall förutom när det är allmänt känt. I en av de vackraste invid vattnet bor Björn Ulvaeus (Strandvägen 34), en av de allra

största ägdes under en del år av Carola Häggqvist (Villa Fjäre på Sveastigen 8).

De vackra färgfotografierna som täcker högersidorna är tagna av Mikael Röhr, Stocksund. Under texterna om husen finns på varje vänstersida ägarlängder som säkert krävt stor möda att rekonstruera, med fokus på en av dem som bott i huset vars historia är särskilt värd att berätta. Det har varit en genomgående bildad och högavlönad borgerlighet. Boken är en högtintressant kulturhistorisk genomgång av inflytelserikt folk med kloka och framsynta idéer, säker smak och goda förbindelser. Där återfinns matematiker som Helge von Koch och Gösta Mittag-Leffler vars villa på Auravägen 19, ritad av Fredinand Boberg och interiört av Carl Westman hör till de allra vackraste. Hans institut huserar fortfarande där.

Välgörarinnor som Maria Amelia Albina Ekman, gift Linder, och Emma Elisabeth Josefina Benedicks inrättade stiftelser och asylor. Anna Whitlock bodde här, hon som grundade samskolan som fick hennes namn och som agiterade för kvinnors emancipation. Den liberale politikern Ernst Beckman i den vackra nypalladianska Villa Arlaryd hade amerikanska erfarenheter och bytte Djursholm mot Santa Barbara i Kalifornien där han dog 1924. Radiochefen Olof Rydberck bodde i en villa, Knut Hagberg hyrde en lägenhet i en annan där han skrev sina botaniska essäer, historikern Carl Grimberg byggde på en brandtomt Villa Grimberg där han avled 1941, utsliten på sin världshistoria.

Konstnären Robert Thegerstöm innehade Villa Tallbacken, skämttecknaren i Söndags Nisse Edward Forsström höll till i ett med Djursholms mått mätt ganska måttligt tilltaget hus, dock med strandtomt och egen brygga, och här fanns Strindbergs gode vän Per Ekström från Öland, förebilden till artisten Sellén i "Röda rummet". Elsa Beskow liksom Alice Tegnér bodde härute. Arkitekten Erik Josephson ritade sitt eget hus, den hiskligt stora nybarocka Villa Ludvigsro som nu restaureras. Ett hus man gärna hade velat se är Villa Björkeberga, ritat av Lars Israel Wahlman, ett väl tilltaget nationalromantiskt jugendhus i tegel som hade eget elverk. Men det revs mot bättre vetande och säkert under mångas protester 1965. Så får man nöja sig med hans mästerverk, Tjolöholm på Västkusten, byggt efter engelska förebilder för den invandrade göteborgsfamiljen Dickson.

Bankirer köpte tomter och uppförde hus, bland dem den mycket förmögne Anders Alfred Berg som en tid ägde Bukowskis och avled i god tid innan börserna kraschade. Hans stora högt belägna Villa Rehbinder eller Villa Hirsch ritades som så många andra av Rudolf Arborelius. Andra arkitekter var Fredrik Liljekvist och djursholmsbolagets Erik Lundroth. Olof Palmes farfar Sven, försäkringsdirektör och riksdagsledamot, bodde i den nuvarande Villa Kallio. Några av villorna är numera främmande makters beskickningar residens, som Schweiz på Skärnsnävägen 18 i en vacker gul byggnad där det alpromantiska Villa Östre fanns fram till mitten av 1910-talet. Och utrikesminister Christian Günthers far Ernst Axel bodde i Villa Haga när han inte var sändebud i Oslo och Köpenhamn.

Och så författarna: Strindberg flyttade på hösten 1891 in i ett hus, byggt 1889 för trädgårdsmästaren Sachs (Josef Frank på Svenskt Tenn hjälpte till med färgsättningen på 1940-talet, fasaden är behagligt grön). Redan nästa vinter drog han vidare. "Han var nyskild, skygg och inbunden, visade sig aldrig ute och lät hämta mat på restaurangen. Han tillbringade sin tid med att skriva dystra enaktare" enligt hans hushållerska den gången. F. A. Dahlgren som författade "Värmlänningarne" höll till i den snickarglada Villa Ransäter som fortfarande har samma friska färger som då. 1899-1902 bebodde Verner von Heidenstam Villa Iltakallio. Då hade Viktor Rydberg som en av de första byggt sin Villa Ekeliden på tomten Midgård 2. Där levde han ett par år, och där dog han. Axel von Klinckowström, Sven och Harriet Alfons, målaren Robert Thegerström, Wilhelm Stenhammars far Per Ulrik Stenhammar i Villa Stenshäll, raden av intressant folk är lång.

En författare med Djursholmsanknytning finns inte med, naturligt nog. Dels bodde han på Djursholms Slott, med medeltida anor och exteriör från 1600-talet, och dels hade han flyttat vidare redan några år innan H. M. Kruuse upprättade sin karta. Hans sejour som lärare på Djursholms Samskola som var inhytt på Slottet blev kort, bara hösten 1893. Han var föreståndare för klass IV, ett åtagande som inte kan ha varit särskilt betungande: i den gick två elever. Han bodde fyra trappor upp i Slottet. Dit bjöd han in skolflickor, säkert i all ärbarhet, fast det borde han nog inte ha gjort. "Ks trevliga uppförande mot skolans kvinnliga elever verkar ha gett ett upphov till skvaller" kan man läsa sig till på Wikipeda. Han fick gå, även om avgångsbetyget försäkrade att han "fört ett hedrande leverne" (Rydberg var skolans inspektor). Redan i egen utsago var han en lättantändlig poet, Erik Axel Karlfeldt: "Dina ögon äro eldar, och min själ är beck och kåda..."

PS: Man har delat in Djursholms bebyggelse i tre bevarandekategorier, från det omistliga över det värdefulla till det intressanta.

Ivo Holmqvist

Ivo Holmqvist

Fil. dr., professor emeritus
Scandinavistiek en Noord-Europakunde
Universiteit Gent, Belgien

Stamåkra gård
Glemmingevägen 33 F
27021 Glemmingebro
tel. 076-7772187

e-mail: ivo_hqt@yahoo.se

blog: <http://tidningenkulturen.se/>

blog: <http://www.dixikon.se/author/ivo-holmqvist/>